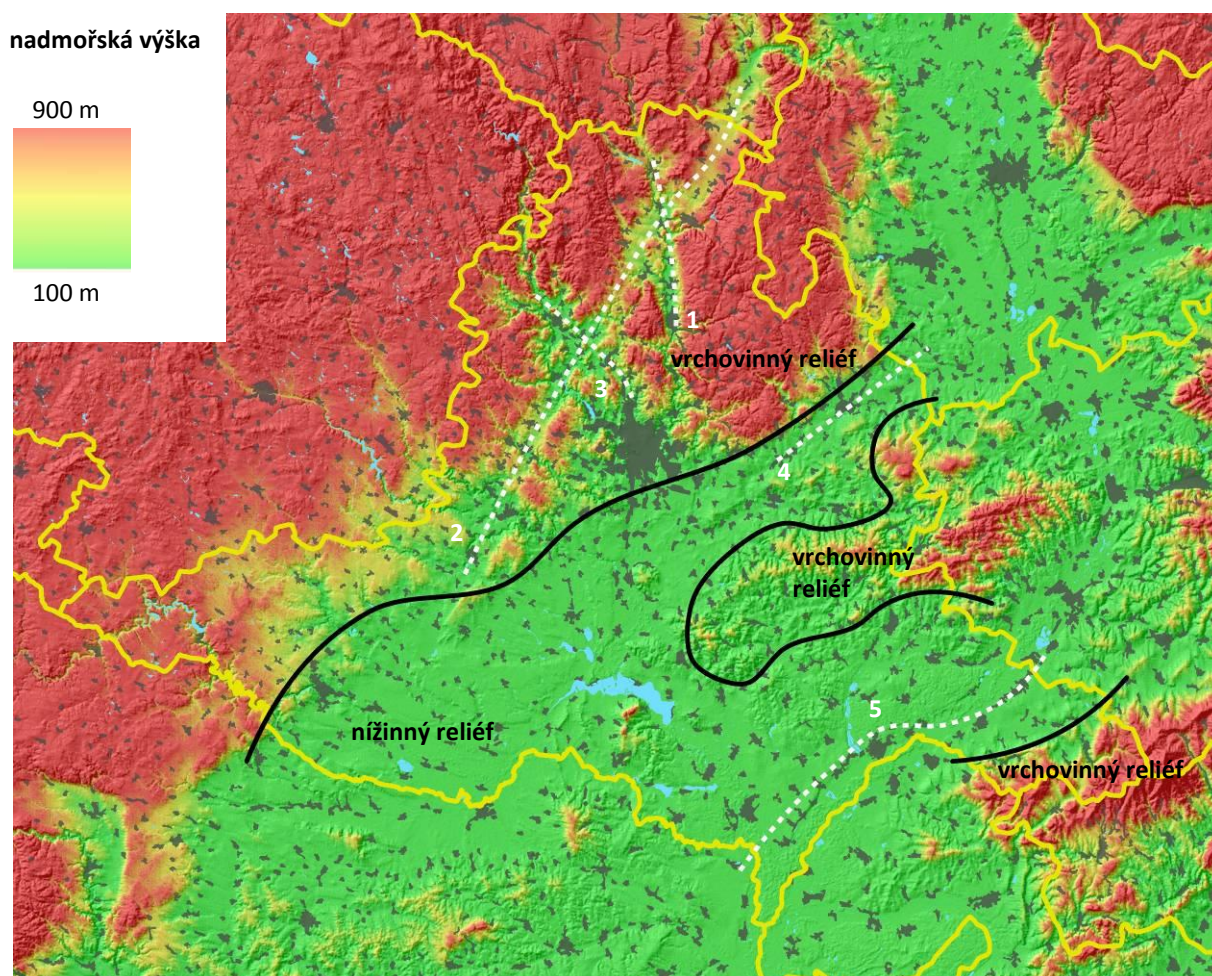

2. STRUKTURA SÍDELNÍHO SYSTÉMU JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

2.1 VÝCHOZÍ PŘEDPOKLADY VÝVOJE SÍDELNÍHO SYSTÉMU JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

Základním předpokladem diferencovaného vývoje sídelního systému JMK jsou přírodní podmínky dané především charakterem reliéfu a souvisejícími parametry mikroklimatu či bonity půdy. Působení fyzicko-geografických podmínek přispělo v historicky dlouhodobém časovém horizontu k regionálně odlišnému prostorovému vývoji sídelní struktury a nastavilo rovněž základní rámec funkčních vztahů mezi jednotlivými sídly, resp. oblastmi.

Obr. 2.1: Reliéf JMK jako předpoklad dlouhodobého vývoje sídelního systému
Zdroj: vlastní zpracování, Corine Land Cover 2006

Významné liniové struktury formující uspořádání sídelního systému JMK:

1 = posvitavská osa; 2 = Boskovická brázda; 3 = Kuřimská/Tišnovská kotlina; 4 = Vyškovská brána; 5 = osa Pomoraví

Území JMK lze v tomto smyslu rozdělit na část severozápadní spadající do orografického systému Vysočiny a převážně nížinnou část jihovýchodní náležející k tzv. starým sídelním oblastem úvalů (viz obr. 2.1 a kap. 1.2, 2.1 a 2.2 Analytické části).

2.2 ROZLOŽENÍ OBYVATELSTVA V SÍDELNÍM SYSTÉMU JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

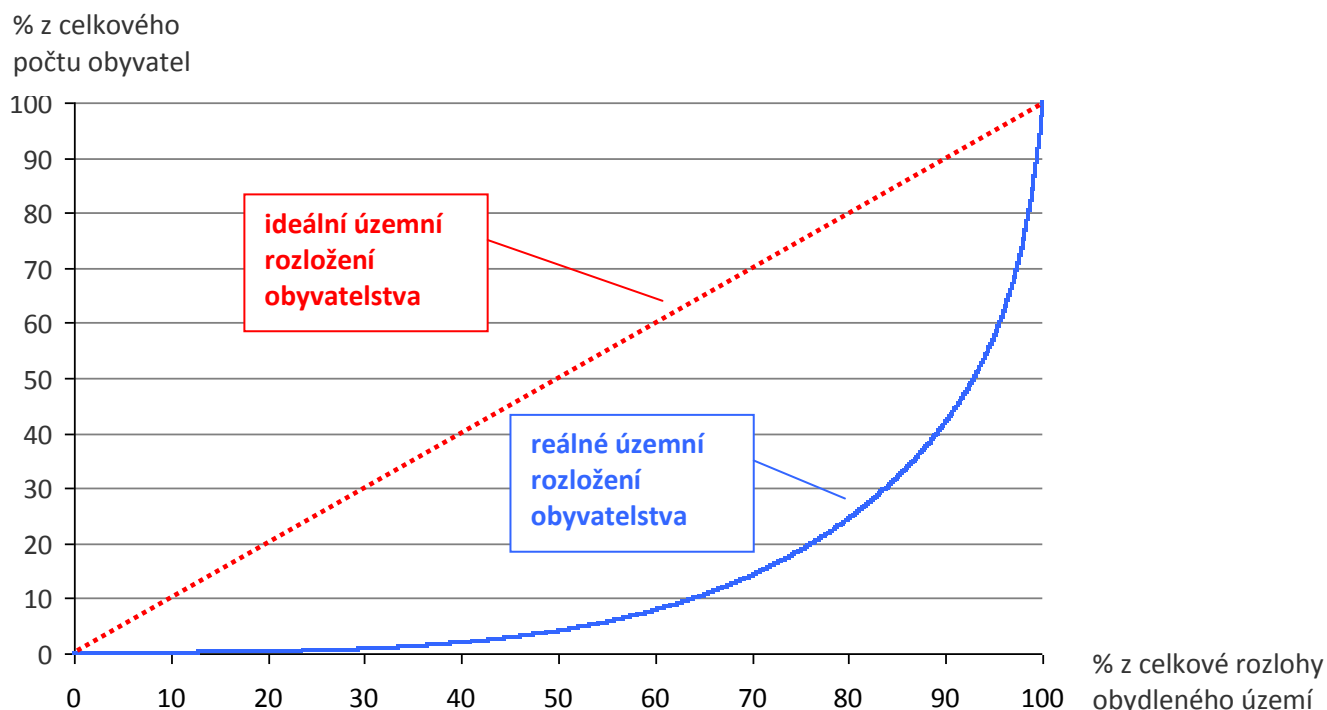
Jak je patrné z obrázku 2.3 zachycujícího reálné rozložení populace v JMK, oblasti s vyšší průměrnou nadmořskou výškou (zejména okrajové oblasti při hranici s Krajem Vysočina, Pardubickým krajem a částečně i Olomouckým krajem) vykazují rozptýlenější charakter osídlení spojený s nižší průměrnou velikostí sídel. Oproti tomu v oblasti úvalů (zejména Vídeňské pánvi) je obyvatelstvo výrazněji koncentrováno do populačně relativně velkých sídel. Ze schémat 2.1 a 2.3 je také zřejmá vazba vyšší intenzity osídlení na liniové sníženiny (Boskovická brázda, Kuřimská, resp. Tišnovská kotlina, údolí Svitavy či Vyškovská brána), či na průběh starých komunikačních tras (osa Pomoraví). Populačním těžištěm sídelního systému JMK je jednoznačně prostor širší brněnské aglomerace. Přítomnost jedné dominantní koncentrace obyvatelstva je významným faktorem nerovnoměrného prostorového rozložení obyvatelstva JMK.

Použijeme-li jako podklad gridový model rozložení obvykle bydlící populace s velikostí gridu 500 x 500 metrů, lze konstatovat, že obyvatelstvo obývá cca ¼ celkové rozlohy kraje (pozn. jedná se rozložení obvykle bydlícího obyvatelstva, nejsou zahrnuty ostatní aktivity).

Pokud analyzujeme rozmístění obyvatelstva pouze v rámci obydleného území (*celkové území gridů, ve kterých má obvyklé bydliště alespoň jeden obyvatel*) je stejně tak nerovnoměrné – jak naznačuje graf na obr. 2.2, na polovině rozlohy obydleného území kraje žijí pouze přibližně 4 % populace kraje, cca polovina populace kraje je soustředěna na 7 % rozlohy obydleného území kraje. Nerovnoměrnost rozložení obyvatelstva však nelze považovat za poruchu systému.

Přes výše uvedenou nerovnoměrnost rozmístění obyvatelstva je z reálného rozložení populace Jihomoravského kraje zřejmé (viz obr. 2.3), že strukturu tvoří jednotlivá sídla; vývoj osídlení v žádné části kraje nenaznačuje tendenci k pásovému systému a tedy ani vytváření urbanizačních os, jak je zřejmé například u Ústeckého kraje - viz obr.2.4.

Obr. 2.2: Rozložení populace JMK v rámci obydleného území
(dle gridového modelu o velikosti gridu 500x500 m)
Zdroj: vlastní zpracování, ČSÚ 2011

Poznámka: V grafu je kumulativně načítána plocha (osa x) a populace (osa y) jednotlivých obydlených gridů o velikosti 500 x 500 m seřazených vzestupně dle hustoty zalidnění. Zcela rovnoměrné (ideální) územní rozložení obyvatelstva je znázorněno průběhem červené čáry, reálné rozložení obyvatelstva na území JMK je znázorněno modrou křivkou.

Obr. 2.3: Reálné rozložení populace JMK dle gridového modelu 500x500 m
Zdroj: vlastní zpracování, ČSÚ 2011

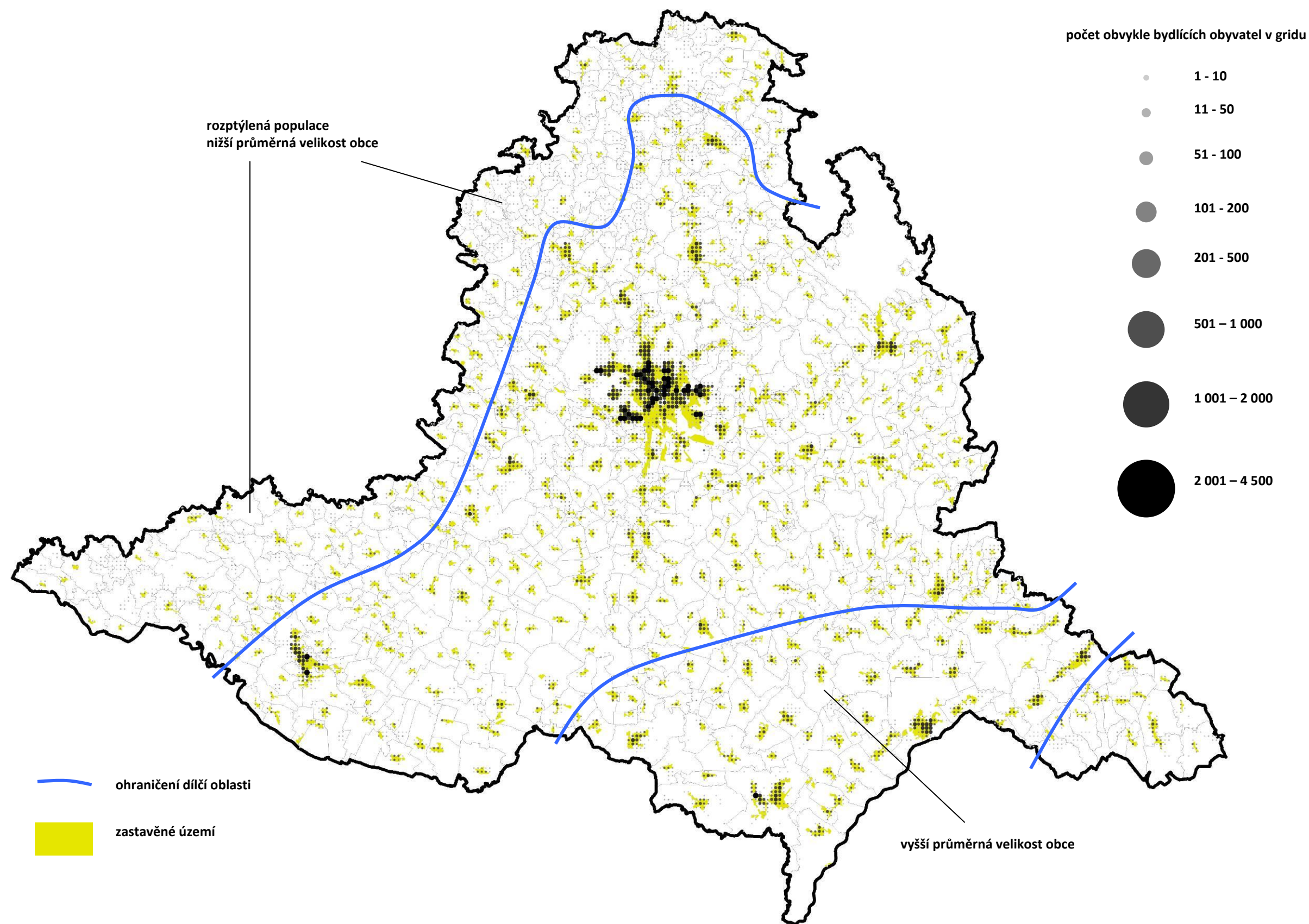

Schéma 2.4 umožňuje srovnání sídelní prostorové struktury JMK se situací ve vybraných krajích ČR. Prostorová situace ve Středočeském kraji je podobná sídelnímu uspořádání JMK – hlavní město Praha, resp. pražská sídelní aglomerace dominuje podobně jako brněnská aglomerace krajskému sídelnímu systému; systém Středočeského kraje však zahrnuje vyšší počet městských center v kategorii mezi 30 a 70 tisíci obyvateli (Mladá Boleslav, Příbram, Kolín, Kladno).

Zcela odlišné je prostorové uspořádání osídlení například v Ústeckém kraji. Pánevní oblast soustřeďuje většinu socio-ekonomických aktivit a dává vzniknout specifickému, spíše liniově vyjádřenému jádru sídelního systému kraje.

Kraj Vysočina reprezentuje (na rozdíl od monocentricky uspořádané sídelní struktury JMK) polycentrický typ sídelního uspořádání. Jihlava není jednoznačně dominantním městským jádrem – v rámci relativně řídké osídleného prostoru fungují i další významově srovnatelná městská jádra (Havlíčkův Brod, Žďár n. Sázavou, Pelhřimov, Třebíč).

Olomoucký či Moravskoslezský kraj jsou příkladem celků s výraznými makrorozdíly ve vnitřním sídelním uspořádání – u obou krajů je to dáno přítomností rozsáhlejších horských oblastí. V případě Moravskoslezského kraje lze (podobně jako v případě JMK) identifikovat jednoznačné populační jádro – Ostravský městský region má však na rozdíl od brněnské aglomerace spíše charakter konurbace, tj. vícejaderného městského regionu.

Z porovnání struktury osídlení vybraných krajů a kraje Jihomoravského je zřejmé, že osídlení je ve všech případech formováno zcela individuálními geografickými podmínkami a historickým vývojem, nesrovnatelnými mezi sebou. Zde je porovnání provedeno pouze jako ilustrace rozdílů, ze kterých však nelze odvodit žádný relevantní poznatek pro uspořádání sídelní struktury JMK.

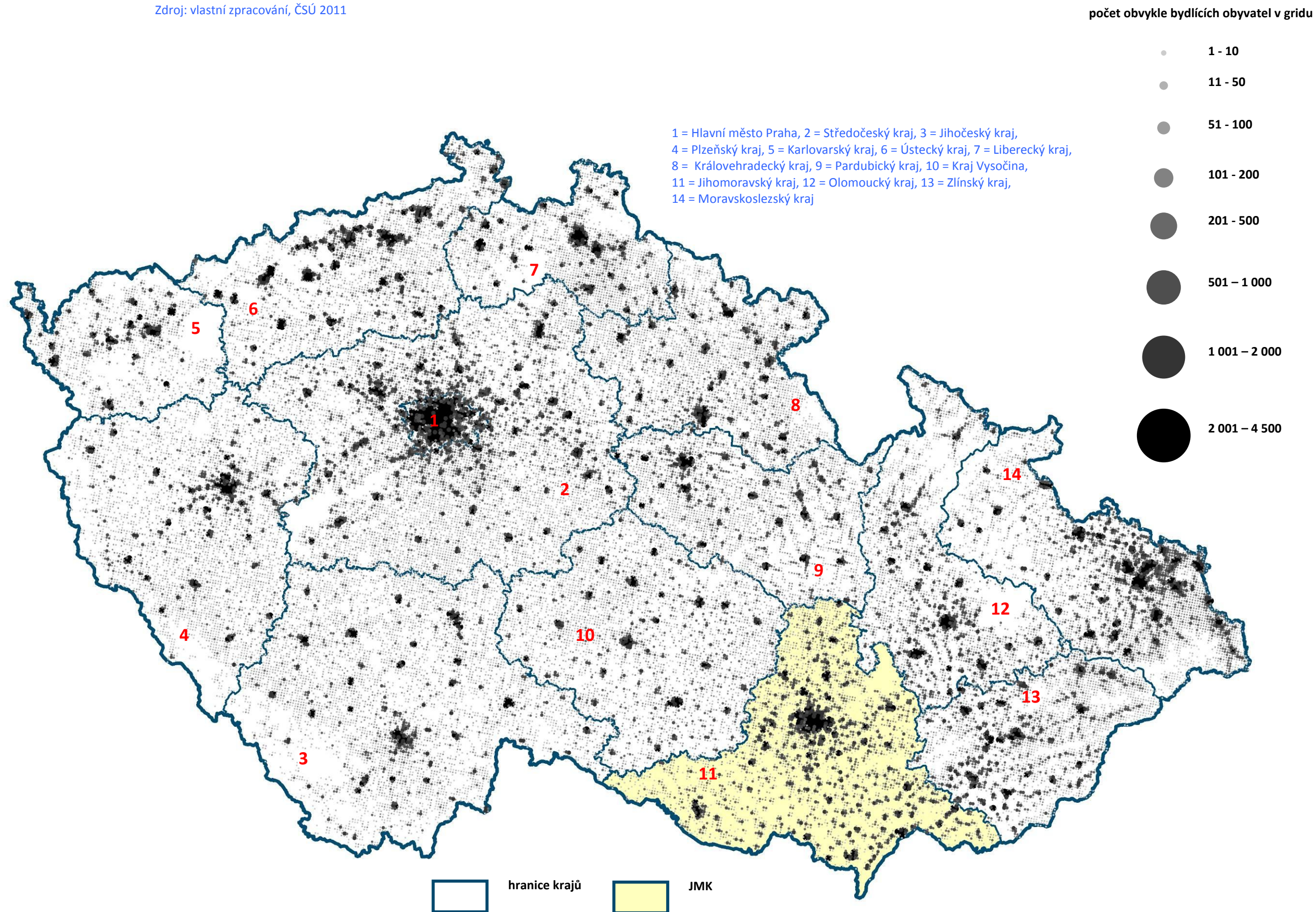
2.3 VELIKOSTNÍ STRUKTURA OBCÍ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

Struktura souboru obcí JMK není zásadně odlišná od struktury sídelního systému ČR (viz tabulka 2.1). Z hlediska počtu obcí jsou v JMK oproti ČR četněji zastoupeny zejména obce ve velikostních kategoriích 500 - 999, 1000 - 1 999 a 2 000 - 4 999 obyvatel. Toto rozložení je reflektováno i faktem, že v obcích těchto třech kategorií žije souhrnem asi 38 % krajské populace, tj. více než v krajském městě Brně (v ČR cca 30 %). Slaběji jsou v sídelním systému JMK oproti republikové situaci zastoupeny malé obce do 200, resp. 500 obyvatel (*toto tvrzení je ovšem platné pouze v hodnocení sídelního systému JMK jako celku*). V rámci JMK rovněž nejsou zastoupena města ve velikostní kategorii 50 000 - 99 999 obyvatel.

Tab. 2.1: Podíly počtu obcí a počtu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích obcí v ČR a JMK
Zdroj: vlastní zpracování, SLDB 2011

velikostní kategorie obce	počet obcí v ČR (%)	počet obcí v JMK (%)	počet obyvatel v obcích ČR (%)	počet obyvatel v obcích JMK (%)
< 100	7,8	5,2	0,3	0,2
100 - 199	16,7	12,0	1,5	1,1
200 - 499	31,9	29,0	6,3	5,6
500 - 999	21,4	26,7	9,0	11,2
1 000 - 1 999	11,5	14,7	9,6	11,4
2 000 - 4 999	6,4	8,9	11,8	15,3
5 000 - 9 999	2,2	1,9	8,9	7,4
10 000 - 19 999	1,1	0,6	9,2	3,9
20 000 - 49 999	0,7	0,7	12,7	10,8
50 000 - 99 999	0,2	0,0	8,4	0,0
> 100 000	0,1	0,1	22,3	33,2

Obr. 2.4: Reálné rozložení populace v krajích ČR dle gridového modelu 1x1 km
Zdroj: vlastní zpracování, ČSÚ 2011

2.4 ZÁSADY PROSTOROVÉHO USPOŘÁDÁNÍ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

- A) Je nutné respektovat historické podmíněnosti vývoje sídelního systému. Fyzicko-geografické podmínky už aktuálně nejsou dominantním faktorem sídelního vývoje, nicméně jejich význam spočívá v historicky dlouhodobé prostorové fixaci osídlení, komunikačních vztahů a krajinných typů. Historická struktura osídlení, byť překrývaná a částečně modifikovaná politicko-plánovacími zásahy (poválečný odsun německého obyvatelstva, kolektivizace, socialistická industrializace, středisková soustava osídlení), je strukturou se značnou setrvačností, na jejímž pozadí se řada sídelních změn projeví pouze jako fluktuace/výkyvy.
-
- B) Je třeba očekávat alespoň selektivní obnovování dlouhodobých sídelních vzorců, tj. relativní pokles významu sídel růstově vázaných na socialistickou industrializaci a urbanizaci (např. Adamov, částečně Blansko) a relativní významové posilování historických jader osídlení (např. Boskovice).
-
- C) Sídelní struktura JMK není prostorově homogenní. Zejména orografické podmínky dělí území kraje na část severozápadní vykazující spíše rozptýlenou strukturu osídlení oproti jihovýchodní části s populací koncentrovanou do sídel vyšší průměrné velikosti. Především v severozápadní části lze sledovat kontrasty mezi méně intenzivně osídlenými oblastmi s vyšší nadmořskou výškou a sídelně či komunikačně intenzivně využívanými (liniovými) sníženinami. Z důvodu rozdílné morfologie sídelní struktury je nutné předpokládat i rozdílné typy sídelních poruch a rizik v rámci kraje a nutnost diferencovaných sídelních politik.
-
- D) Populačním těžištěm sídelního systému JMK je širší brněnská aglomerace, významově druhotnou oblastí s vysokými hustotami zalidnění je pak území Dolnomoravského úvalu. Ve srovnání s ostatními kraji se sídelní struktura JMK projevuje jako monocentrická, s nižším zastoupením populačně malých obcí a měst vyšší střední velikosti; naopak silněji jsou zastoupeny větší venkovské obce či populačně malá městská sídla. Dominance Brna, resp. brněnské aglomerace je historicky rozvíjena již od středověku. Je nutné ji chápat jako danost krajské sídelní struktury, nikoli jako apriori poruchu. Silné zastoupení větších venkovských obcí a menších městských sídel dává předpoklad relativně husté sítě základních obslužných center v řadě oblastí kraje.